

Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясының ерекшеліктері

Көркем мәтін – бұл жазушының немесе ақынның белгілі бір идеяны, ойды, сезімді немесе эстетикалық мақсатты жеткізу үшін әдеби құралдар арқылы жасалған мәтін. Ол тілдің көркемдік мүмкіндіктерін толық пайдалана отырып, оқырманға эстетикалық ләззат сыйлауға, эмоционалды және интеллектуалдық әсер етуге бағытталған.

Көркем мәтіннің негізгі ерекшеліктері:

-Көркемдік құралдар: Метафоралар, теңеулер, эпитеттер, гипербола, символдар сияқты әдеби әдістерді қолдану арқылы мәтін көркемдік мәнге ие болады.

-Образдылық: Көркем мәтінде бейнелер, кейіпкерлер және көркемдік образдар ерекше рөл атқарады. Олар арқылы автордың ойы көрінеді.

-Сюжет: Көп жағдайда көркем мәтін оқиғалар мен кейіпкерлер арқылы баяндалады, сюжеттік құрылымы болады.

-Эмоциялық әсер: Көркем мәтіннің мақсаты – оқырманды ойландыру, оның сезіміне әсер ету.

Көркем мәтін әдебиеттің барлық жанрларында кездеседі: поэзия, проза, драма, новелла, роман, әңгіме және т.б.

Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы – бұл көркем мәтіннің мазмұны мен құрылымын зерттеуде мәтіннің коммуникациялық және прагматикалық аспектілерін қарастыратын теория. Теория мәтіннің тілдік құралдары арқылы автордың ойы мен мақсатын жеткізу жолдарын және оқырманның мәтінді қабылдауын түсіндіреді.

****Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы**** тіл білімінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл теорияның негізі – көркем мәтіннің функционалды және прагматикалық аспектілерін зерттеу арқылы мәтіннің құрылымы мен оқырманға әсер ету тетіктерін түсіну.

Функционалды аспект

Көркем мәтіннің функционалды аспектісі мәтіннің құрылымы мен оның әдебиеттегі рөліне байланысты. Әдеби шығармадағы мәтіннің негізгі міндеті – оқырманға белгілі бір идеяны, эмоцияны немесе көзқарасты жеткізу. Бұл мақсатқа жету үшін мәтіннің белгілі бір құрылымдық элементтері (сюжет, кейіпкерлер, стиль, т.б.) қолданылады. Әрбір элемент мәтіннің жалпы функциясын орындайды, яғни мәтіннің мазмұнын ашуға және оны оқырманға жеткізуге қызмет етеді.

Прагматикалық аспект

Прагматикалық аспект мәтіннің оқырманға қандай әсер ететінін зерттейді. Бұл жерде автордың прагматикалық мақсаты мен оқырманның қабылдауы басты назарда болады. Көркем мәтіннің прагматикасы автордың тек қана ақпарат беру емес, сонымен бірге оқырманға эмоционалды және интеллектуалдық әсер ету мақсатын қамтиды. Мәтіннің бұл әсері сөздердің, стилистикалық құралдардың және сюжет құрылымының қалай қолданылуына байланысты.

Көркем мәтіннің прагматикасы және оқырманның рөлі

Оқырман көркем мәтіннің прагматикалық құрылымында маңызды рөл атқарады, өйткені мәтін тек оның қабылдауында толық жүзеге асырылады.

Оқырман мәтінді оқығанда, оның ішкі мағыналық құрылымдары мен көркемдік құралдарын түсінеді және оны субъективті тұрғыда қабылдайды. Осы арқылы мәтіннің прагматикалық әсері іске асады.

Автор мен оқырманның прагматикалық өзара байланысы

Көркем мәтіннің прагматикалық құрылымында автор мен оқырман арасындағы өзара байланыс ерекше орын алады. Автор шығарманы жазу барысында тек өз идеясы мен көзқарасын жеткізіп қоймай, сонымен қатар оқырманның реакциясын болжайды. Яғни, автордың мәтінді құрастыруы барысында оқырманның қалай қабылдайтынын ескеруі – прагматикалық стратегияның маңызды элементі болып табылады.

Прагматикалық мақсаттар мен құралдар

Көркем мәтінде автордың негізгі прагматикалық мақсаты – оқырманның эмоцияларына әсер ету. Бұл мақсатқа жету үшін әртүрлі көркемдік және тілдік құралдар қолданылады. Мысалы, метафора, эпитет, гипербола сияқты бейнелі құралдар мәтіннің экспрессивтілігін арттырып, оқырманның эмоционалдық қабылдауын күшейтеді. Сонымен қатар, мәтіндегі оқиғалар мен кейіпкерлердің психологиялық сипаттамалары оқырманды оқиғаға тарту үшін прагматикалық құрал ретінде пайдаланылады.

Теорияның негізгі тұстары:

1. Функционалды аспект:

Функциясы: Көркем мәтіннің негізгі функцияларының бірі – коммуникация. Бұл мәтіннің оқырманға әсер ету құралы ретінде қызмет ететінін білдіреді. Көркем мәтін тек оқиғаны баяндап қана қоймай, эмоциялар мен идеяларды жеткізеді, эстетикалық ләззат сыйлайды.

Коммуникативтік қызметі: Көркем мәтін адамдар арасындағы қарым-қатынастың ерекше формасы ретінде қарастырылады. Мәтін арқылы автор өзінің ойларын оқырманға жеткізіп, белгілі бір мақсатқа жетуді көздейді (оқырманды ойландыру, көңіл-күйін ояту, қызықтыру).

2. Прагматикалық аспект:

- Авторлық мақсат: Автордың мақсаты тек оқырманды ақпараттандырумен шектелмейді. Ол өз ойын білдіріп, белгілі бір идеяларды оқырманға жеткізу үшін мәтінді прагматикалық тұрғыдан құрастырады. Бұл мәтіннің мақсаттылығы мен бағыттылығын көрсетеді.

- Оқырманға әсер ету: Көркем мәтіннің прагматикалық жағы оқырманның реакциясын туғызуға бағытталады. Әрбір мәтін автордың белгілі бір ниетімен және оқырманға әсер ету мақсатымен жазылады. Бұл әсер мәтіннің тілдік құралдары арқылы жүзеге асады: метафоралар, символдар, гиперболалар, эмоционалды-экспрессивті тіл.

Функционалды-прагматикалық теорияның ерекшеліктері:

1. Мәтін мен автор арасындағы байланыс:

- Автор мәтінді белгілі бір прагматикалық мақсатқа жету үшін құрастырады. Бұл мақсаттар әртүрлі болуы мүмкін – көңіл көтеру, тәрбие беру, саяси идеяларды жеткізу.

2. Мәтін мен оқырман арасындағы байланыс:

- Мәтінді қабылдау әр оқырманның өмірлік тәжірибесіне, біліміне, мәдениетіне байланысты өзгереді. Оқырманның мәтінді қабылдауы прагматикалық тұрғыдан маңызды рөл атқарады.

3. Мәтіннің прагматикалық потенциалы:

- Мәтіннің ішінде жасырылған прагматикалық элементтер арқылы оқырманға эмоционалды, интеллектуалды әсер ету. Бұл көркем мәтіннің әсерлілігі мен мәнін күшейтеді.

Қорытынды

Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы мәтіннің құрылымын, мақсатын, әсер ету механизмдерін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл теория автор мен оқырман арасындағы қарым-қатынасты тереңірек талдауға, мәтіннің мазмұнын нақтылай түсінуге көмектеседі.

Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы әдебиеттану мен лингвистиканың қиылысында орналасқан кешенді бағыт болып табылады. Бұл теория мәтінді тек құрылымдық жағынан ғана емес, сонымен бірге оның оқырманға әсер ету қабілетін де зерттейді. Осы теория арқылы автордың көркем мәтін арқылы оқырманға қандай мақсаттар мен құралдар арқылы әсер ететінін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әуезов М.О. Әдебиет теориясы А. Ғылым. (2001).
2. Қабдолов З. Сөз өнері А. Қазақ университеті (1992).
3. Сүлейменова Э.Д. Қазақ тілінің функционалды грамматикасы А. Арыс. (2005).
4. Жұбанов Қ. Қазақ тіл білімі жөніндегі зерттеулер А. Ана тілі. (1999).
5. Ахметов Ш. Көркем мәтіннің тілдік ерекшеліктері А. Білім. (2004).
6. Томанов М. Тілдің дамуы мен көркем әдебиеттегі қолданысы А. Ғылым. (1987).
7. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш А. Ел-шежіре. (2006).
8. Оралбай Н. Қазіргі қазақ тілінің функционалды аспектілері. А. Мектеп. (2003).